Nepavykusi recenzija

Vytautas Ališauskas. ***Sakymas ir rašymas: kultūros modelių tvermė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje***. V.: Aidai, 2009. 260 p.

Nepagalvojęs sutikau parašyti Vytauto Ališausko knygos recenziją ir pasielgiau lengvabūdiškai. Parašyti būtent recenziją man nepavyko – tai, kas mirga žemiau, veikiau tėra pastabos paraštėse, ne tiek pačiai knygai skirtos, kiek jos gal tik sužadintos.

Nepavyko man iš esmės dėl dviejų priežasčių. Pirma ta, kad Vytautas Ališauskas yra aukščiausio lygio filologas, puikaus klasikinio išsilavinimo ir atsakančiai apsiskaitęs, tad jo knygą skaitydamas tegalėjau pavydėti ir mokytis. Jis puikiai išmano ne tik lietuvių mitologijos bei senosios religijos šaltinius, bet ir istoriją. LDK raštiją, jam priešnamą visomis Lietuvoje per šimtmečius vartotomis bei aktualiomis kalbomis: lotynų, rytų slavų, lenkų, vokiečių... Negana to, reikalui esant, jis sugeba ją palyginti su senaja Europos raštija, taip kitąsyk iškeldamas mums rūpimas lietuviškas notis į daug ryškesnę šviesą ir ištaisydamas įsisenėjusias klaidas. Ir pasitaikius progai neversdamas cituoja antikos klasikus, pavyzdžiui: *arma virumque cano*... (p. 184). Man pasisekė, kad išvis kažkaip sumojau, jog tai pirmieji Vergilijaus „Eneidos“ žodžiai: „Žygį apgiedu ir vyrą“ (Antano Dambrausko vertimas). Užtat aiškiai jaučiu, kad imtis vertinti Vytauto Ališausko knygą man būtų akibrokštas, *hubris*.

Antra priežastis, kodėl man šįsyk nepavyko parašyti doros recenzijos, yra ta, kad vos pradėjęs apie ją sau galvoti nejučia atsidūriau akistatoje ne su pačiu Vytautu, o su kažkuo visai kitu – su tam tikra išankstine pasaulėžiūrine nuostata, antasmeniška ir savarankiška, kuriai pats Vytautas dar klausimas, ar atstovauja ir kaip sąmoningai. Skaitytojui toliau reikia labai aiškiai tai turėti galvoje! Tačiau ši nuostatų takoskyra Lietuvoje pastaruoju metu itin aiškiai juntama ir, mano galva, Lietuvai yra itin reikšminga, jei ne lemtinga. Visų pirma užtat ir pamėginsiu kaip nors trumpai apibrėžti ar bent nusakyti šią gana migliotą takoskyrą.

Pirmiausia man savaime atėjo į galvą neseniai atsitiktinai matytas mokslinės fantastikos televizijos serialas „Žvaigždžių vartai“. Serialo siužetų pagrindas – žmonių, kartu su kitų galaktikos planetų gyventojais (nepriklausomais ir nebūtinai draugiškais), paspirtesnimas daug aukštesnės civilizacijos įsibrovėliams orajams. Orajai su pasimėgavimu demonstruoja savo technologinį pranašumą ir reikalauja, kad mūsų galaktikos gyventojai pripažintų juos palaimintaisiais, nešančiais vienintelį tikrąjį tikėjimą, priimtų šį tikėjimą, nusilenktų ir besąlygiškai paklustų. Daugelyje galaktikos planetų taip ir nutiko: gyventojai ima garbinti orajus, už tai gaudami teisę pasinaudoti kai kuriomis jų technologijomis, o kas paspiriešina – sutrinamas į dulkes ir nušluojamas nuo planetų paviršiaus. Žmonės yra vieni iš nedaugelio atsisakiusių nusilenkti ir atkakliai, iš paskutiniųjų priešinasi orajams, kartais pasiekdami laikinų pergalių, o kartais patirdami skaudžių pralaimėjimų ir nuostolių. Žmonės – žemesnio civilizacijos lygio už orajus, jų technologijos neprilygsta orajiškosioms, ir vis dėlto jie nepasiduoda, kovoja mirtinai – už savo laisvę ir orumą. Ir tuo jie savaip už orajus pranašesni. Ir tuo jie pelno besąlygišką serialo žiūrovų, tarp jų ir mano, pritarimą bei palaikymą.

Viena vertus, šis žmonių karas su orajais man iškart priminė senovės lietuvių karą su krikščionimis. Analogiją seriale begalė, nors jo kūrėjų, vargu bau išvis žinančių, kas ta Lietuva, dėl to įtarti tikrai negalima. Analogijos kilo iš pačios situacijos visuotinumo, archetipiškumo. Užtat, kita vertus, ir krikščionybė kaip tokia čia niekuo dėta, juolab kad seriale su orajais už savo laisvę mirtinai kariaujanti žmonija, nors to ir nepabrėžiant, yra krikščioniška.

Todėl ir apie Lietuvą kalbant priešprieša „krikščionybė–pagonybė“ tėra paviršutiniškas ir todėl iš esmės netikęs, pritemptas, klaidingas, netgi apgailėtinai ydingas kalbamos dvasinės takoskyros apibrėžimas. Nors būtent jis, aišku, pirmiausia ateina į galvą. Nes Lietuvoje ši priešprieša iki šiol tebėra labai opi, kaip tas žirnis po septyniais patalais ar net kaip kilpa ant kaklo, užveržusi dvasią. Įrodymų vargiai reikia, užtenka prisiminti Daukantą ir Valančių, Basanavičių ir Gineitį-Pilsudskį (taip!), Romuvos judėjimą ir „etninę kultūrą“ menkinančius krikščionis intelektualus.

O jeigu palyginčiau šią priešpriešą su kita, neseniai mums mėginta primesti: „proletariatas–buržuazija“? Ar dabar kam nors dar kyla reikalas dėl jos apsispręsti? Vaidmenį pasirinkti tenka tik tuomet, kai priimi patį vaidinimą, kuris jį perša, regis, nepalikdamas jokios kitos galimybės. Bet štai spektaklis baigėsi, ir visi jo įtaigotų žūtbūtinių vaidmenų bekraujai vaiduokliai nuplevėna pavėjui, iš jų geriausiu atveju telieka kaukės tuščiomis akiduobėmis teatro sandėly (iš esmės visi vaidmenys tėra negyvos kaukės, atgyjančios mūsų krauju). Žinoma, tokiam palyginimui galima papriešarauti: juk krikščionybė tebegyvuoja! Vadinasi, ir jos būtina priešininkė bei antrininkė „pagonybė“ privalo kažkur tūnoti tebegyva. Na, Kuboje, Šiaurės Korėjoje, dar kur nors tebegyvuoja ir „proletariatas“. Bet esmė ne ta, ne istorinė – esmė ta, kad visos, bet kokios kaukės žmogaus dvasiai reiškia nelaisvę (nebent laikinai praverstų kaip šarvai mūšio lauke), o dvasios laisvė ar net Dvasinis Išsivadavimas pačia aukščiausia ir giliausia prasme – tai išsivadavimas iš kaukių, vaidmenų ir vaidinimų (religine kalba – iš stabmeldystės). Norėdami patirti žaidimo aistrą, pavyzdžiui, krepšinio, – taip, tada pasidalijame į dvi priešiškas komandas ir laikinai atsiduodame žaidimo taisyklėms. Bet tik laikinai ir visuomet giliai širdy žinodami, jog tai tėra žaidimas. Tik įsivaizduokite krepšininkus, kurie tebesipešty dėl kamuolio seniai nuaidėjus paskutiniam švilpukui! Juos tektų diskvalifikuoti, o gal net patikrinti jų psichinę sveikatą. Nes tikroji beprotybės esmė kaip tik yra nesugebėjimas skirti vaizduotės nuo tikrovės, savo įsivaizduojamo vaidinimo su jo tikrovei primetamais vaidmenimis, savo kliedesio „žaidimo taisyklių“ – nuo tiesioginės pirmapradės būties, nežabotos ir nepažabojamos. Mūsų protas sunkiai pakelia nuogą, gryną būtį, tiesiog nežino, ką ir galvoti jos akistatoje, todėl yra linkęs slėptis nuo jos už aiškių priimto vaidinimo taisyklių ir prisiimto vaidmens kaukės, – deja, taip. Bet iš to niekaip neišeina, kad tomis savo taisyklėmis apskritai būtų galima pakeisti tiesą ir būtį.

Paprastai kalbant, Dievas, kaip tikrosios būties subjektas, neprivalo amžinai žaisti pagal Jam vis bandomas primesti „krikščionybės–pagonybės“ taisykles.

Noriu pasakyti, jog tikras, autentiškas dvasinis gyvenimas jau seniai išsinėrė iš šitų „krikščionybės–pagonybės“ grandinių (gal net anksčiau, nei jomis buvo supančiota Lietuva), meilė Dievui jau seniai išskrido ant gyvos maldos sparnų iš šito gerokai parūdijusio narvelio (gal iškart, kai tik buvo paméginta jame įkalinti), todėl ir pati šita priešprieša seniai beverta nebent atlaidžios šypsenos. Aš nei „proletaras“, nei „buržujus“, ir jūs savo purvinais nagais mano širdies daugiau niekada nepasieksite. Su tuo baigta.

Ir vis dėlto kažkokia jautri takoskyra lieka (gal buvo ir bus visuomet kaip potencialų skirtumas, būtinas gyvybės srovei?). Todėl lieka ir uždavinys ją užčiuopti, nusakyti, apibrėžti, idant jos sąskaita mūsų dvasioje nebeparazituotų „krikščionybės–pagonybės“ vampyras.

Jaunystėje skaičiau tokią knygą iš serijos „Kultūrų pėdsakais“, būtent Friedricho Schlettės „Keltus tarp Alezijos ir Pergamo: keltų kultūros istorija“ (Vilnius: Mokslas, 1984), ir ten (p. 36) man padarė neišdildomą įspūdį du greta atsidūrę paveikslėliai. Viename buvo pavaizduotas keltų karys (akmens skulptūra iš Vašerų), kitame – romėnų legionierius (modelis iš Centrinio romėnų germanų muziejaus Maince). Dabar vėl atsiverčiau. Visi žinome, jog keltai pralaimėjo, o romėnai – nugalėtojai. Bet štai paveikslėlyje stovi keltų karys, pasirengęs į **skydą, nudaužta nosimi, ir lyg šypsosi, lyg juokiasi iš anapus istorijos. Lyg amžinai skaisti, nepasiekiama saulė, šyptelėjusi iš už mums ją apniaukusiojo debesies. O greta – romėnų legionierius, rimtas rimtas, niūrus niūrus, kaip tas debesis, apniaukęs saulę.**

Žinoma, visais laikais visose tautose būta visokių žmonių, juoba visiems pažįstamos pagrindinės žmonėms bendros nuotaikos, būsenos, ir vis dėlto man paveikslėlis pasirodė kažkoks simptomiškas. Gal dėl to, kad panašiu laiku kitoje knygoje – Hermanno Hessės prisiminimuose ar autobiografijoje, dabar jos neberandu – pamačiau kitas dvi greta sudėtas nuotraukas: ogi Sigmundo Freudo ir Carlo Gustavo Jungo. Abu žiūri skaitytojui tiesiai į akis. Jungas – gyvai, labai skvarbiai ir kartu lengvai, lyg truputį šypsotųsi, lyg patyliukais juoktųsi, jo vyzdžiu gelmėje spindi vos įžiūrimi „saulės zuikučiai“. Freudas – labai rimtai ir atlaidžiai, iš aukšto ir sunkiai, lyg pati nepakeliama Galutinio Žinojimo našta. Ir tuomet staiga supratau, kad Jungas yra „keltas“, o Freudas – „romėnas“. (Objektyvumo dėl pasakykite, ar galėtų kilti priešinga asociacija.)

Dabar turėtų būti dar akivaizdžiau, kodėl ne „krikščionybė–pagonybė“. Nes krikščionys Romos imperijoje, pavargusių jos valdininkų arenose pramogai rydomi badu išmarintiems laukiniams žvėrims ir savo „nesuprantamu“ tikėjimu pamynę mirties baimę, kaip tik ir tapo lemtinga sprага dvasią užsléginsiame Romos gelžbetonyje ir kartu anga, išeitimi iš jos. Kitaip sakant, krikščionys buvo „keltai“. Tai buvo „Jungas“ (atsitiktinio sutapimo teisėmis prisiminkime Kristaus žodžius: „Mano jungas lengvas...“), išlaisvinęs sielą iš sunkiasvorės, beviltiškos, nukryžiuojančios „Freudo“ redukcijos. Jungas ir savo mokymu tarsi turėtų būti artimesnis krikščionybei, nors išėjo visai kitaip. Kodėl?

Būtų galima pamėginti nusakyti kalbamą takoskyrą ir abstrakčiau, moksliškiau. Tarkim, „istorija–kosmologija“. Romėnai – pirmoji ir bene vienintelė iš prigimties istoriška indoeuropiečių bendruomenė. Kitaip ir būti negali, kai Dievo vietą užima Miestas. Viskas pasidaro labai paprasta ir aišku. Ir kartu visiškai beviltiška. Brolių Strugackių „Stalkeryje“ vienas toks ėjo į „zoną“, į „norų išsipildymo kambarį“ prašyti už brolį, žodžiu, brolio gelbėti, o parėjęs namo terado krūvą pinigų. Ir pasikorė. Nes supratо, kad nesugebėjo nieko daugiau iš tikrųjų panorėti, o tik pinigų. Panašiai „kelto“ akimis atrodo Roma su visomis jos pergalėmis. Tauta be kosmologijos, be dangaus virš galvos, be vaizduotės ir svajonių, be erdvės širdyje, išsižadėtos už „trisdešimt sidabrinių“.

Kristus – tai kosminis įtrūkis, plyšys akmeninėje Romos istorijos sienoje. Sunku gyvos širdies žmogui netapti krikščionimi! Anuomet. Tačiau „slibinas mirė – tegyvuoja slibinas!“ Roma praėjo Kristų (nebent tai tas pragaras, į kurį Jis nužengė prapuolusių sielų gelbėti, tik kažkodėl užtruko...). Pergalė kartais parbloškia skaudžiau nei pralaimėjimai ir pogrindis (tą iki šiol neatsipeikėdama išgyvena Lietuva). Be to, kiekgi žmogus gali užlaužęs galvą žiūrėti į dangų! Belieka prisiminimai, „labai svarbūs“, bet tik prisiminimai. Istorija. Todėl ir Freudas pasirodė Bažnyčiai artimesnis, saugesnis. Jis gi tikras „istorikas“ – jam nereikia jokio Dievo, jokių Jungo archetipų, gana „sunkios vaikystės“...

[Lietuvą krikščionybė atėjo nebe kaip religija, ne užlaužta į dangų galva, ne „kosminės“ Dievo begalybės apžavėta, bet kaip istorija, sumaniai sujungusi žydų ir tų pačių romėnų savimeilės metraščius. Kaip gudri, klastinga ir nuožmi „naujoji Roma“, kitoje Europos pusėje ką tik išskerdusi katarus ir jau pasirengusi konkistai už Atlanto. Dėl to galima arba pasmerkti ją „pagonybės“ naudai, arba, priešingai, manyti, kad tai buvo nebetikra krikščionybė, kad ji pati virto pagonybe, kaip anuomet galiausiai nusprendė protestantai. Bet dėl to tik dar akivaizdžiau, kad priešprieša „krikščionybė–pagonybė“ seniai išseko. Nes tikroji priešprieša jau seniai padalijo pačią krikščionybę. Reikia numanyti, ji visuomet dalijo ir „pagonybę“. Tiesą sakant, ši priešprieša gal yra viena iš kertinių žmogaus būtiškos nuostatos atspirties taškų, todėl iš pagrindų žinoma bet kuriam dvasiniam mokymui, bet kuriai religinei sistemai.

Todėl visuomet bus galima teisėtai kaltinti „pagonybę“ iš „krikščionybės“ pozicijų ir ne mažiau teisėtai kaltinti „krikščionybę“ iš „pagonybės“ pozicijų. Ir abiem atvejais tai tebus visai kitos, gilesnės priešpriešos projekcijos.

Tai ta pati priešprieša, kurios vienoje pusėje – buvusios Vilniaus transporto stotelės ir gatvės Mėnulio, Žvaigždžių, Žaibo pavadinimais, o kitoje – Teodoro Narbuto bei Loretos Asanavičiūtės. Padėtis paradoksali: mat romantikas Teodoras Narbutas ir už laisvę širdį padėjusi Loreta Asanavičiūtė stovi vienoje barikadų pusėje su Mėnuliu, Žvaigždėmis ir Žaibu, o kitoje barikadų pusėje – juos supriešinę šiuolaikiniai „istorikai“, niekuomet neskraiojęs tarp žvaigždžių ir gal niekuomet dėl nieko nedėję širdies. Trumpai drūtai: ta pati „kosmologija–istorija“.

Ir Lietuvą „krikščionybės“ vardu užpuolus Romos imperijai lietuviai buvo ne „pagonys“, o „keltai“, kurie iš paskutiniųjų nuo užplaukiančio „istorijos“ debesies gynė savo žvaigždes, nuo „Freudo“ paniekos – savo širdies orumą. Ir dar man atrodo, kad Kristus stovėjo lietuvių pusėje, ne „krikščionių“, bent jau kol lietuviai nepasidavė baimei ir tuštybei ir nenulenkė galvos prieš „orajus“, ir patys netapo „krikščionimis“. Nes pagrindinė, žūtbūtinė žmogaus dvasios kova šiame pasaulyje – ne dėl pavadinimų, ne dėl paviršutiniškų ženklų. Tai kova už širdies orumą. Dievo sostą žmoguje. Visa kita tuna paskui.

•

Taigi, ėmusis recenzijos, manyje kažkodėl suskambo būtent ši styga. Nors gal ne laiku ir ne vietoje, ryžausi jos netildyti. Kažkaip savaime iškilo prieš akis kai kurie „intelektualų ratelio“ veidai, labai rimti, nepaprastai kultūringi, šiaip jau iš bėdos pripažįstantys Freudą, bet Jungo – nė už ką. Aklinai atsidėję Istorijai, Raštui. Būtent jiems priklauso teisė „vertinti“, ne man, buriančiam iš žvaigždžių.

Bet kadangi recenziją vis dėlto sutikau parašyti aš, tai pasakysiu, jog Vytauto Ališausko knygą skaityti man buvo labai įdomu, vietomis taip, kad pasirodė, jog iš Romos katakombų šaukia užuitas, į kampą įspeistas, tačiau tebegyvas keltas, mėgindamas prarėkti storas negyvo, šalto mūro sienas. Šitą širdies balsą – retą prabangą tarp „tikrų intelektualų“ – tad pamėginsiu kiek išlukštenti, praskirdamas luobus.

Dėl Šv. Adalberto, arba Vaitiekaus, nužudymo aprašymų Vytautas pažymi, kad „nužudymo motyvai paviršiniame teksto sluoksnyje neatskleidžiami. Atrodo, jie nebuvo iki galo aiškūs nei gyviems išklausiems misijos dalyviams, nei juo labiau šventojo *Gyvenimų* autoriams.“ Daroma prielaida, kad ateivių krikščionių „neįprastumo kvintesencija buvo *Psalmyno* skaitymas. Psalmių giedojimas iš liturginės knygos“, taigi „pagonims „dieviškojo skaitymo“ vaizdas sukėlė priešiškumą“, nes „tai buvo kalbėjimas su negyvu daiktu – „pokalbis su knyga“; vadinasi, įvykio esmė – „konfliktas tarp sakytinės ir rašytinės kultūros“. Primena Vytautas ir Petrą Dusburgietį, jau vėliau pasakojusį, esą prūsai „be galo stebėdavosi, sužinoję, kad žmogus gali raštu perduoti savo norą kitam, čia nesančiam“, ir čia pat pažymi, kad „ši frazė nėra originali – ji paimta iš antikinio autoriaus Diodoro Siciliečio“ (p. 15–16). Taip! Vadinasi, šis Dusburgiečio teiginys ar tik nebus toks pat atsinešinis štampas kaip ir „gamtos garbinimas“. Nes aiščiai nuo neatmenamų laikų su raštingunoju Paviduržemiu prekiavo gintaru; V–VI a. *susirašinėjo* su ostgotų karaliumi Teodoriku; archeologų manoma panašiu laiku į Prūsiją at(par?)vykus žymų skaičių gyventojų iš Romos imperijos; vėliau archeologiškai neginčytinai paliudyti glaudūs prūsų ryšiai su skandinavais, pagarsėjusiais savo runomis. Taigi aiščiu stebėjimasis raštu, matyt, tikrai gerokai perdėtas. Žinoma, anais laikais vargu ar sunku buvo rasti rašto akyse neregėjusį tiek Prūsijoje, tiek raštingoje Europoje, bet juk ne apie tai kalba. Be to, pavyzdžiui, iš Cezario užrašų žinome, kad galų druidai puikiai išmanė raštą, tik juo nesinaudojo religiniais tikslais. Visa tai leidžia įtarti, kad ir prūsų žyniai (o gal ir kai kurie kilmingiejі pasauliečiai) jei ne puikiai išmanė ar bent mokėjo, tai tikrai žinojo raštą, net jei naudojosi juo labai ribotai (ką jau kalbėti apie Simono Grunau perpiešta nesuprantamais rašmenimis aplinkui aprašytą „Videvučio vėliavą“!). Taigi konfliktas bus buvęs kokios kitos prigimties. Daug itikimesnė jo priežastis, man atrodo, būtų valingas ar nevalingas

pažeminimas, širdies orumo paniekinimas, taip būdingas misionieriams. O tai juolab greitai gali nutikti prisilietus prie šventų dalykų. Ir tada jau nebesvarbu, kuris tikėjimas tiesesniu keliu veda pas Dievą – svarbu, kad šitas tikėjimas yra mano, ir jei tu negerbi jo, vadinasi, negerbi manęs. O tada jau geriau nešdinkis iš čia (įžeidėjui suteiktas laikas išvykti, beje, yra akivaizdus prūsų kilnumo ir sąmoningumo – ne aklo įtūžio – ženklas). Tik įsivaizduokime, kas būtų nutikę, jei koks krivis ar vaidila anuomet būtų pamėginęs „į tikrą tikėjimą" atversti krikščionis kokioje nors Romos prieigų bažnyčioje!

Vytautas rašo: „Liturginis skaitymas (ar giedojimas), suteiktas į teksto prasmę, abstrahuojasi nuo konkrečios aplinkos: tai ne horizontaliai besiplečianti, eventualiai nepaliaujanti, bendruomenę renkanti, bet vertikali, į Absoliutą kreipianti komunikacija. Ji bendruomenę kuria „iš viršaus", vesdama ją į transcendentišką, už empirinių ribų egzistuojantį tikslą. Susitikimas su tokia distancinjuota kalba bei ja pagrįstomis apeigomis veikiausiai ir sukėlė spontanišką atmetimo reakciją" (p. 17). Na, iškart noriu pasakyti, jog viską galima interpretuoti tiesiog priešingai: būtent raštas yra „horizontaliai besiplečianti" komunikacija, o sakytinė dvasinė tradicija, paremta atmintimi ir tiesioginiu, vidiniu žinojimu, kaip tik yra vertikali ir „kreipia į Absoliutą". Nekorektiška sakytinės kultūros paribius lyginti su rašytinės branduoliu (ir atvirkščiai). Pagrindinis, lemtingas sakytinės tradicijos trūkumas yra kaip tik tas, kad ji ezoteriška (tiesiogine, pirmine šio žodžio prasme: iš gr. *ésō*, *eisō* „vidun, viduje") – vedanti vidun, todėl neišvengiamai uždara, be to, reikalaujanti ypatingų sugebėjimų, milžiniškų pastangų ir teprieinama mažai mažumai. Kita vertus, didžiausias rašto pranašumas – kad jis iš pagrindų demokratiškas. Nes „intymi ir bebalsė vidinė kalba, virtusi raštu, tampa visuotiniai reikšminga" (p. 164). Todėl bene visur raštas primariozia imtas vartoti prekyboje ir valstybės valdyme, kur tas visuotinumas buvo būtinas, kartu vengiant užrašyti ir taip siekiant nuo netikėlių apsaugoti dvasios paslaptis („nemesti perlų kiaulėms"). Netgi senas rašto tradicijas turinčiame budizme jis vertinamas tik kaip pagalbinė priemonė, nepakankama be gyvo mokytojo žodžio.

Aš užaugau rašto kultūroje, nuo 5 metų pradėjau rašyti (pirmiau nei skaityti), todėl negaliu būti doras sakytinės tradicijos gynėjas. Ir vis dėlto siūlyčiau lengvabūdiškai jos nenuvertinti. Šiaip ar taip, seniausi mus pasiekę rašytiniai tradicijų (plačiausia prasme) tekstai pirmąsyk buvo užrašyti iš atminties. nežinia kiek šimtų ar tūkstančių metų jos saugoti ir keliavę iš lūpų į lūpas. Indijoje sakytinė tradicija, nepaisant poros tūkstantmečių ratsio, tebegyva (ir, beje, rodo stulbinantį tikslumą, patikimumą). Mokytojas persako posmą, mokinys pakartoja, mokytojas pataisydamas darsyk persako ir tada sekantį, ir taip toliau, kasdien nuo ryto ligi vakaro metų metus. Iš minėtų Cezario užrašų apie galus žinoma panašiai jų druidus tradicinių tekstų mokiusis tamsoje, žodis žodin, sakinys sakinin, diena iš dienos ir taip apie dvidešimt metų („Jie yra labai gerbiami, pas juos susirenka mokytis labai daug jaunimo"; „Kalbama, kad ten jie atmintinai mokosi labai daug eilėraščių. Todėl kai kurie pasilieka mokykloje apie dvidešimt metų. Manoma, kad neleistina užrašinėti to mokslo, nors kitiems, tiek viešiems, tiek asmeniniams reikalams vartoja graikų rašmenis. Man atrodo, kad taip nustatyta dėl dviejų priežasčių: druidai nenori, kad jų mokslas taptų prieinamas liaudžiai ir kad besimokantieji, pasikliaudami raštu, mažiau lavintų atmintį, o taip atsitinka daugumai tų, kurie, pasitikėdami užrašais, liaujasi mokytis atmintinai"; ...*de bello Gallico*, VI.13, 14, Violetos Radvilienės vertimas). Štiaip mintinai išmokstamos mums neįsivaizduojamos tekstų aibės, ištisos bibliotekos. Žinoma, neišvengiamai vyksta mokinių atranka, kuri ilgainiui gresia virsti genetine (ar ne jos ataidas yra šiais laikais kartkartėmis pasireiškianti „fenomenali atmintis"). O tai sakytinę tradiciją daro dar uždaresnę, dar sunkiau prieinamą, kol galiausiai gal išties pasiekiama tam tikra riba...

Štiaip ar taip, kiek man žinoma, antropologai iki šiol neaptiko tautos, net tarp pačių „primityviausių", kuri neturėtų daugiau ar mažiau turtingos sakytinės tradicijos, tik kitąsyk tyrinėtojui tenka pagyventi gentyje kelis dešimtmečius, pelnyti jos žynių bei vyresniųjų pasitikėjimą, galiausiai pačiam būti įšventintam į žynius, kad prie jos būtų prileistas. Kur tau štiaip viduramžių misionieriams, kurie nieko panašaus nė girdėt nenorėjo! Bet ir šiuolaikiniams senovės lietuvių bei prūsų, apskritai baltų dvasinės tradicijos tyrinėtojams tokia kantrybė, o pirmiausia – pagarba labai praverstų. Ji bent jau padėtų suprasti, kad išsimokslinusį krikščionių dvasininką lyginti su „pagoniu" valstiečiu, dainuojančiu kalendorines dainas ir atliekančiu apeigas, turinčias užtikrinti derlių bei „skatinti gamtos gyvybingumą" (p. 19), yra ne geriau nei indų panditą, iš atminties cituojantį bet kokio ilgumo savo tradicijos tekstus, lyginti su europiečiu proletaru, pas čigonę iš kortų buriančiu likimą. Na, „intelektualai" užginčys, jog dabar nebejmanoma įrodyti baltų sakytinę tradiciją buvus turtingą ir gilią. Bet nereikia pamiršti, kad neįmanoma įrodyti ir ją buvus skurdžią bei lėkštą. Tai išankstinio pasirinkimo, nuostatos dalykas. O bendra tipologija vis dėlto liudija veikiau jos naudai. Be to, esama ir kai kurių aplinkinių įrodymo būdų: pavyzdžiui, galima pamėginti parodyti lietuvių kalbą išsaugojus tam tikrų archajiškų indoeuropiečių poetinėms tradicijoms būdingų techninių pėdsakus, kurie savaime įrodytų buvus atitinkamą sakytinės tradicijos kontekstą. Bet tai irgi didelės kantrybės ir išankstinės pagarbos reikalingas darbas.

Apskritai metodologiškai geriau tiriamąjį dalyką iš anksto kiek pervertinti nei nepakankamai įvertinti: pastaruoju atveju žmogus gali tiesiog nepastebėti to, ko iš anksto mano negalint būti. Ir tai savaime svarstykles šiek tiek nusveria „romantizmo" pusėn.

Štiaip ar taip, sakyti, kad „ikikrikščioniškoje Lietuvoje, *kaip žinia*, mokyklų nebuvo" (p. 131, išskirta mano) – akivaizdžiai išankstinė nuostata. Geriau pagalvojus, iškart pasidarytų aišku, kad be mokyklos neįmanoma perduoti ne tik dvasinės tradicijos (plg. Cezario aiškiai minimas druidų mokyklas), bet ne jokio amato, o kadangi amatais ikikrikščionška Lietuva netatsiliko nuo tuometinės Europos (o skoniu, dėl kurio nesiginčijama, ją gerokai lenkė), tai akivaizdu, jog turėjo būti ir atitinkamų mokyklų. Galima nebent sutikti, kad nebuvo rašto mokyklų. Bet raštas ir mokykla – ne tas pat (vėl pavyzdys – druidai). Juoba kad ir pats Vytautas aptinka, jog netgi krikščioniškosiose Lietuvos „mokyklose tvirtai laikėsi sakytiniai mokymo metodai, pagrįsti balsiu kartojimu ir įsiminimu" (p. 133). Argi tai ne užuomina į prieškrikščioniškos sakytinės mokyklos tradiciją?

Arba štai: „Sakytinėje kultūroje įvairių tipų meditacija paskatinama bei palaikoma tiek žodžių ar frazių kartojimu, tiek pasakojimo klausymu, tiek apeiginiu veiksmu" (p. 153), o rašytinėje krikščioniškoje tradicijoje įsigali skaitymas iš rašto. Bet ir čia „skaitymas, kaip meditacijos šaltinis, gali būti ir ne toks metodiškas. Svarbiausia tiesiog puoselėti sąmonės atkreiptumą į save" (p. 154). Tikrai taip. Būtent sakytinė tradicija, paremta įsiminimu, atmintimi, kaip tik ir įkūnija tokį „atkreiptumą į save", į vidų. Tai liudija kad ir vokiečių kalbos žodžiai *erinnern (sich)* „pri(si)minti", *Erinnerung* „at(si)minimas", nes pažodžiui, pačia savo daryba jie reiškia „į(si)vidinti", „į(si)vidinimas". Net būtų galima tarti, kad pats „vidus" kaip toks tapo „atrastas", per tūkstantmečius „sukurtas" būtent sakytinės kultūros, ir būtent rašto kultūra jam nūnai graso išvėpimu ir sulėkštinimu (įgijusiu, beje, neregėtą pagreitį pastaruju dešimtmečiu virtualaus rašto pasaulyje).

Toliau teigiama, esą apskritai žmogaus „savivokai susikurti buvo esmiškai svarbus raštu paremtos meditacijos ir jos lydimas moderniosios sielovados išugdytas gebėjimas išvysti save kaip savaveiksmį, Dievui ir jo balsui savyje – sąžinei tiesiogiai atsakingą subjektą" (p. 168). Na taip, priimta manyti, kad ne tik sąvoka, bet ir pats lietuvių žodis *są-žinė* esąs pasidarytas pagal lotynų *con-scientia* „sąžinė" (kartu ir „žinojimas, sąmonė"), taigi vėlyvas ir, žinoma, atneštas krikščionybės. Tik prieš tuo galutinai patikint reikia atsižvelgti į visiškai tikslų atitikimą tarp šio žodžio (beje, turinčio ir reikšmes „žinojimas, mokėjimas" bei tiesiog „susižinojimas"), juoba tarp jo lyčių *są-žinia* bei *san-žinia* ir. kita vertus, sanskrito *san-jñā* „(tarpusavio) susižinojimas, sutarimas", „sąmonė, aiškus žinojimas, suvokimas" ir pan. Žinoma, gal šiuos lietuvių ir sanskrito žodžius sieja ne daugiau nei bendras darybos modelis. Tačiau norint sakyti lietuvių *sąžinę* tesant pastarųjų šimtmečių padarą, reikia įrodyti, kad tuo darybos modeliu nebuvo pasinaudota sakytinėje tradicijoje gerokai prieš krikščionybę. O įrodyti to negalint vėl telieka išankstinės nuostatos. Aš asmeniškai linkęs iš anksto tikėtis daugiau, kol neįrodyta priešingai, o ne atvirkščiai.

Krikščioniškosios rašytinės kultūros susidūrimą su senąja baltų sakytine Vytautas Ališauskas labai aiškiai apibūdino pats: „Mat rašytinės ir sakytinės kultūros vertybinės sistemos daugeliu atvejų itin skiriasi, tad rašytojas arba ignoruoja tai, kas oralinei bendrijai labai svarbu, arba jos gėrio ir blogio atskaitos sistemas gali interpretuoti visai priešingai. Lietuvos likimas rašytinės kultūros šaltiniuose dar keblesnis. Lietuva iki šalies krikšto nuo aplinkinio pasaulio skyrėsi ne tik oraliniu kultūros pobūdžiu, bei ir religiniu savitumu. Pagonybės anklavas krikščioniškame pasaulyje turėjo žadinti ne tik nesupratimą, bet ir pasibjaurėjimą. Tais atvejais, kai neišvengiamai reikėjo su tuo anklavu bendrauti, savaiminė gynybinė reakcija vertė daug ko nematyti arba ir tyčiomis interpretuoti neteisingai. Taigi iš šaltinių, kuriuose pagoniškosios Lietuvos oralinės kultūros apraiškoms skiriamas ypatingas dėmesys, patikimo vaizdo tikėtis galima ne per daugiausiai. Šie šaltiniai liudija ne tiek apie ikikrikščioniškąją ikiraštinę kultūrą, kiek apie pačius autorius krikščionis – jų sąlytį ir santykį su ta svetima kultūra" (p. 23). Nieko nepridursi.

Be to, Vytautas davė labai rimtą atkirtį daugumoje senųjų lietuvių religijos ir mitologijos šaltinių pasikartojančiam kaltinimui „pagonims", esą jie nepažino paties Dievo Kūrėjo, o garbino tik jo kūrinius – gamtos objektus: saulę, mėnulį, žvaigždes, griaustinį, vėją, ugnį, medžius, upes, šaltinius, akmenis ir t. t. Iš esmės tai misionierių ideologinė klišė, nieko išvis nesakanti apie konkrečios tautos religiją. Kaip tik šia ideologine klišė remiasi netgi mūsų laikus pasiekęs ir jau mokslo vardu kartojamas teiginys apie „gamtos garbinimą". Štiaip jau tikro mokslo šis prietaras yra sukritikuotas daugiau nei prieš šimtą metų (specialiai Lietuvos atveju – dar visai neseniai Gintaro Beresnevičiaus: „Gamta ir šventumas: senosios lietuvių religijos „gamtiškumo" klausimu", *Gamta ir religija*, Vilnius: KFMI, 2006). Tačiau Vytautas Ališauskas padarė dar daugiau – jis parikro to riebo požiūrio ideologines šaknis. Jo žodžiais, nors šaltinių autoriai yra katalikai, „jie vengia pripažinti universalų galiojimą pamatiniam bibliniam principui *iš kūrinių pažįstamas jų Kūrėjas* (plg. Išm 13, 5; Rom 1, 19–20)" (p. 25). Paulius nurodytame Laiške romiečiams (1, 20), matyt, remdamasis Senuoju Testamentu, trumpai sako, kad Dievo „neregimosios ypatybės – jo amžinoji galybė ir dievystė – nuo pat pasaulio sukūrimo aiškiai suvokiamos protu iš jo kūrinių". O štai Senojo Testamento Išminties knygos (pats jos pavadinimas šiuo atveju iškalbingas) trylikto skyriaus pirmasis poskyris taip ir pavadintas: „Gamtos garbinimas". Štai kas jame apie tai pasakyta: „Juk iš prigimties kvaili buvo visi žmonės, kurie gyveno Dievo nepažindami ir kurie, matydami gerus dalykus, nepajėgė pažinti To, Kuris yra, nei pripažinti meniniko, stebėdamiesi jo darbais! O laikė dievais arba ugnį, arba vėją, judrų oro, arba žvaigždžių ratą, galingą potvynį, arba didžiuosius dangaus šviesulius – pasaulio valdytojus [t. y. saulę ir mėnulį]. Jei, gėrėdamiesi jų grožiu, žmonės manė, kad jie dievai, leisk jiems sužinoti, kaip daug didingesnis už juos yra jų Šeimininkas, nes pradinis grožio šaltinis juos sukūrė. Ir jei žmones stebino tų kūrinių galybė ir grožis, leiski suvokti per juos, kaip daug galingesnis yra tas, kuris juos padarė. Juk iš kūrinių didingumo ir grožio panašiai suvokiamas ir jų Kūrėjas. Tačiau tų žmonių nereikia per daug peikti, nes jie turbūt paklysta ieškodami Dievo ir norėdami jį rasti. Juk jie nesiliauja jo ieškoję, gyvendami tarp jo kūrinių, ir pasitiki tuo, ką mato, nes matomi daiktai yra gražūs. Bet vėl – net jie negali būti pateisinami, juk jeigu jie įstengė būti tokie sumanūs, jog galėjo spėlioti apie Visatą, – kodėl tad buvo taip lėti atrasti jos Viešpatį?" (Išm 13, 1–9) Vertėjo prelato prof. Antano Rubšio išnašoje dargi paaiškinta: „Gamtos garbinimas yra mažiausiai smerktina religinė laikysena. Dievą galima pažinti be apreiškimo iš matomų kūrinių" (*Šventasis Raštas*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, p. 1050).

Taigi, viena vertus, gamtos reiškiniuose Dievą regėjusių senovės baltų (prūsų, lietuvių ir kitų), remiantis Biblija, negalima šmeižti nepažinus Dievo. Dabar jau, pasitelkę pastarųjų amžių kalbotyros mokslo atradimus, galime pridurti, kad pats lietuvių žodis *Dievas*, kartu su savo atitikmenimis kitose giminiškose kalbose, kaip antai vedų *Devas*, *Dyaus*, graikų *Zeús* (gen. *Diós*), taip pat lotynų *Deus*, yra ne mažiau nei kokių 5 tūkstančių metų senumo, taigi savaime rodo lietuvius Dievą vienaip ar kitaip tikrai pažinus (tai, kad šis lietuvių žodis iškart tiko krikščioniškajam Dievui pavadinti, dargi rodo, kad jų sampratos nebuvo labai jau skirtingos). O tai, kad Dievo vardas, kai jis minimas „pagonių", metraščiuose rašomas mažąja raide (pvz., p. 197), teprimena panašų sovietinių ateistų užsispyrimą. Ir visuomet tokiais atvejais rašantysis iš tikrųjų pažemina ne Dievą, o pats save. Tiesa, kitąsyk iš pirmo žvilgsnio neaišku, ar dėl to tikrai kalti krikščionys metraštininkai, ar tik šiuolaikiniai „mokslininkai", cituojantys ir mums pristatantys jų senuosius veikalus. Ko vertas šiuo atžvilgiu vien Eugenijos Ulčinaitės vardu pasirašytas Enėjo Silvijaus Pikolominio vertimas toje vietoje, kur lietuvės moterys kreipiasi į L. d. k. Vytautą „dėl iškirsto švento miškelio ir atimtos iš *dievų* buveinės *(et domum Dei ademptam)*", nes „dabar nebežinančios, kur reikėsią ieškoti *dievo (nescire iam quo in loco Deum quaerant)*" (BRMŠ I, 595). Kaip matyti, svetimšalis Pikolominis, pats Lietuvoje nė nebuvęs, mūsų protėvių garbintą Dievą, jo vardą rašydamas didžiąja, pagerbė labiau nei šiuolaikinis lietuvis „intelektualas". Ką jau kalbėti apie vienaskaitos kilmininko *Dei* vertimą daugiskaitos kilmininku „dievų"! Kas gi šitaip aptemdė akis?! Ar ne ta pati išankstinė nuostata, kad „pagonys" *negalėjo* pažinti Dievo? Na, tikroji dvasios *negalia* prieš akis.

Beje, ir Vytautas Ališauskas (pvz., p. 20, 54 ir kt.) kita dingstimi atkreipia dėmesį į apgailėtiną kai kurių BRMŠ pateiktų tekstų vertimą. Su šia nelaime pernelyg dažnai susiduriu ir aš. Štai kas yra tikra gėda, objektyviai rodanti nedovanotinai žemą Lietuvos „intelektualų" sąmonėjimą, nekalbant apie sugebėjimus.

O savo protėvių religiniu pagrindu niekinti tikrai neturime jokios priežasties nei mes dabar, nei jos turėjo krikščionys misionieriai, pirmąsyk su jais susidūrę (kad visur pasitaiko kavalių, kita kalba). Kaip matėme, ir krikščionybė savaime neduoda tam jokio pagrindo. Galime tad įsivaizduoti ir visai kitokį krikščionių atėjimą į mūsų kraštus – tikrų krikščionių, mylinčių Dievą ir gerbiančių žmogaus sielą, o ne pasigviešusių ją Dievo vardu pavergti. Ir tokiu atveju iškart suprasime, kad į mūsų kraštus atėjo ne krikščionys, o „romėnai", arba „orajai", su kuriais mūsų protėviai grūmėsi mirtinai. Už laisvę, už savo sielas, už gyvą ryšį su Dievu, kurio atėjūnai labiausiai pavydėjo ir nekentė. Panašiai dar prieš Kristų romėnai, norėdami kokią tautą vidujai pavergti, pagrobdavo ir parsigabendavo į Romą jos dievų atvaizdus: nuo tol pavergtieji turėdavę į juos kreiptis per Romą, kaip privalomą tarpininkę. Panašiai dabar ekonomikoje tarpininkai brukasi grūdasi tarp naftą išgaunančių ir ją perkančių šalių. Nes taip galima susikrauti didelius turtus. Ir Roma tam pavyzdys.

Kitur Vytautas gražiai atskleidžia dangaus kūnų „garbinimo" būtent simbolinę prigimtį (būdingą „gamtos garbinimui" apskritai): Saulės „šviesos kaita, jos laikinas atsitraukimas, duodant vietos tamsai, gyvenimui brėžia natūralias ryto ir vakaro, gimimo ir mirties ribas. Saulė, dieną užliejanti žmogaus kūrimosi ir darbo vietoves – laukymes, proskynas, pievas, dirvas, o ryto bei vakaro sambrėškomis atidalijanti darbui deramą metą (naktį dirbančiam negalima linkėti „padėk Dieve") – sukuria įlaikintą erdvę, tinkamą būti ir veikti – *pa-saulį* pažodine prasme. Mėnulis ateina Saulei pasislėpus, jis lyg ir naktinis Saulės atitikmuo. Ne taip, kaip Saulė, jis leidžia nakčiai šiek tiek, maža to, pati naktis yra būtina, idant Mėnulis taptų regimas. Mėnulio apraiškomis naktis ir tamsa įvedama į žmogaus gyvenimą kaip autentiška jo dalis, o ne tiesiog paužė tarp dviejų šviesos laikotarpių. Šaltu spindėjimu jis padeda įžvelgti taką tamsoje, pačios tamsos neišskiaidydamas. Jaunaties tarpsnyje ženklindamas visus galimus gyvenimo išsipildymus, žadindamas pilnatvės laukimą, delčios pjautuvu Mėnulis atskleidžia, kad netektis yra būtina atgimimo sąlyga" (p. 69). Būtent štaip suprantant „gamtos garbinimą" – kaip *simbolišką* žvilgsnį į aplinkinį pasaulį, – iškart aiškėja jo mitinė gelmė bei poetiška prigimtis, ir netenka pagrindo visos piktos (ir, pridurkime, labai kvailos!) priekabės dėl „pagonių tamsumo".

Nukelta į p. 11

Praeities vaizdai

Užutrakio rūmuose neseniai buvo pristatyta knyga „Trakai. Praeities vaizdai“ (sudarytoja Nadežda Zajančkovskaja). Šiame istorinės fotografijos albume surinktos Trakų miesto nuotraukos nuo XX a. pradžios iki 7-ojo dešimtmečio. Ypač vertingos nuotraukos iš karaimų šeimų albumų. Pristatant knygą kalbėjo **MICHAILAS ZAJANČKOVSKIS**, nusipelnęs Lietuvos ekonomistas, kelių knygų apie karaimus autorius.

Gimiau Trakuose, užaugau Trakuose, išėjau į karą iš Trakų, grįžau po karo į Trakus.

Mano protėviai per amžius gyveno Trakuose, čia gimė, čia gyveno, čia palaidoti. Man šis miestas yra brangus. Kada aš į Trakus atvažiuodavau Lentvario plentu, iš tolo, jau nuo Serafiniškių, matydavau Trakų bažnyčią, jos bokštus. Jausdavau Trakų ežerų kvapą.

Praeityje tai buvo nedidelis miestas, užstatytas mediniais namais. Jame gyveno keturių tikybų žmonės – katalikai, stačiatikiai, karaimai ir žydai. Jie turėjo savo šventoves. Darbštūs, ramūs, sąžiningi žmonės, pasijuokdavo vieni iš kitų, bet nepiktai, draugiškai. Mūsų ir kaimynų durys nebuvo rakinamos.

Karaimų sodybos Galvės ežero pakrantėje. Apie 1960 m.

Trakuose lenkų ir Smetonos laikais buvo penki policininkai ir jų visai užteko.

Pagarba vyresniesiems ugdoma nuo mažens. Mes, vaikai, sutikę žmogų, privalėjome pasisveikinti jo gimtąja kalba: sutikę poną Pavlovskį sakydavome „Dzień dobry“, Jokūbą Poziemskį – „Kiun jachšy“, Grigorijų Vorobjovą – „Zdravstvuite“, Choną Šneiderį – „Guten tag“.

Žmonės pasitikėdavo vieni kitais. Iš krautuvininko pirkome kreditan. Užrašydavo į knygutę. Mėnesio gale atsiskaitydavome.

Mano tėvo namas buvo didelis – 140 m², nes buvo didelė šeima. Tada nereikėjo tick daug kaip dabar valdininkų leidimų – kiek turėjo pinigų, kokį norėjo namą, tokį statė.

Amerikoje uždirbęs pinigų į tėvynę grįžo *pan Litvinski*. Nusipirko Trakuose sklypą (dabar ten paštas) ir pastatė namą. Likusius dolerius padėjo į Bunimovičiaus banką (bankas buvo Vilniuje, J. Basanavičiaus gatvėje, dabar ten Kultūros ministerija). Po kiek laiko bankas bankrutavo, Bunimovičius išgėręs nuodų mirė. Indėlininkams mažai kas liko. Ponas Litvinskis negavo nė dešimtadalio padėtų pinigų.

Juokdarys, sutikęs poną Litvinskį, sako:

– Žinai, kad Bunimovičius liepė palaidoti veidu žemyn, užpakaliu į viršų?

– O kodėl? – klausia ponas Litvinskis.

– Kad visi, kam jis liko skolingas, bučiuotų jam į užpakalį.

– Tau juokas, – sako Litvinskis, – o mano pinigai prapuolė.

Kaimynystėje gyveno *pan Pavlovski*. Geras žmogus. Kada susitikdavo su mano tėvu, pasisveikindavo karaimiškai:

– *Kiun jachšy, nie bolas?*

Ponas Pavlovskis nemėgdavo nieko skolinti. Tačiau ir atsakyti kaimynams negražu.

Ateina kaimynas ir prašo:

– Pan Pavlovski, paskolink man kirvį.

– Kirvį! Man pačiam kirvis reikalingas. Jeigu nori – paimk šakes.

Ponas Pavlovskis neatsisakydavo paskolinti, vietoj prašyto daikto siūlydavo ką nors kita.

Buvo dar Trakuose Jonas. Stiprus vyras, niekada nesirgo. Vieną kartą susirgo. Pakvietė daktarą. Trakuose buvo vienas vienintelis daktaras – Krasnychas. Vyresni žmonės jį atsimena. Jis ir terapeutas, ir chirurgas, ir ginekologas.

Atėjęs apžiūrėjo ligonį, išrašė vaistų. Pasakė: visą savaitę gerti po vieną šaukštą 3 kartus per dieną. Ligoniui nepatiko, kad gydytojas nustatė jam sirgti visą savaitę. Nusprendė sutrumpinti. Kada atnešė vaistų, visus išgėrė iš karto. Daugiau gydytojo pagalbos nereikėjo.

O štai Antonevičius buvo stalius. Darydavo karstus. Padaręs karstą, truputį išgerdavo ir į karstą atsiguldavo pailsėti. Užmigdavo.

Wielka Wilenska dabar Vytauto gatvė. Apie 1930 m.

Ateina žmonės pirkti karsto, Antonevičius pabunda, išlipa iš karsto ir siūlo žmonėms karstą, kuriame miegojo.

– Neimsim šito karsto, – sako klientai, – jis jau buvo panaudotas.

Tekdavo daryti kitą.

Gyveno Trakuose ir Albinas. Dažnai dingdavo iš Trakų savaitei, dviem. Į klausimą, kur buvo, Albinas atsakydavo:

– Buvau nuėjęs į Ameriką!

– Nuėjęs! – nustebdavo pašnekovas. – Juk į Ameriką reikia laivu plaukti!

– Aš žinau kelią, galima nueiti pėsčiom, – sakydavo Albinas. – Kitą kartą eisiu, tau kelią parodysiu.

Toks šposininkas buvo Albinas.

Pasikeitė Trakai, pasikeitė. Seni, mediniai, istoriniai namai nugriauti, jų vietoje pastatyti mūriniai. Toje vietoje, kur kino teatras, savivaldybė, bankas, buvo 14 pastatų, jie nugriauti. Reikia pasakyti, kad Trakuose buvo laisvų, neužstatytų vietų, tačiau piktybiškai griovė istorinius pastatus.

Dingo iš ežerų senovinės maudyklės. Šie įrenginiai buvo skirti maudytis. Kokie 5–8 m nuo kranto, kur giliau, buvo tvora aptvertos maudyklės. Žmonės lieptu nueidavo į maudyklę, ten nusirengdavo, laiptukais nulipdavo į vandenį ir maudydavosi. Atskirai moterys ir vyrai. Tokia maudyklė matosi nuotraukoje prie klebonijos kranto.

Trakai visuomet buvo lankomi turistų. Mažiau kaip dabar, tačiau ekskursijų visada atvažiuodavo. Vaikai siūlydavo turistams atvirukų ir karaimiškos chalvos.

Tilto tada nebuvo, į pilį plaukdavo valtimis.

Išleidęs albumą su Trakų nuotraukomis Nacionalinis parkas padarė labai reikalingą darbą – apsaugojo nuo užmaršties senus Trakų vaizdus.

Parengė Leona Jančiauskienė

Nepavykusi recenzija

Atkelta iš p. 9

Tamsūs iš tikrųjų buvo ir tebėra tie, kurie leidžia sau šitaip žvelgti į žmogaus vaizduotę ir širdį, ypač tie, kurie šitaip nusiteikę imasi „tyrinėti“ tai, ko iš aukšto patys nenori suprasti.

„Yra, tiesa, dar vienas kelias – pamėginti prikelti atmintyje niekad negirdėtą sutartinės gaudesį, plaukiantį per lengvo vakarinio rūko gaubiamą laukymę – iki pat pajuodusios miško juostos“ (p. 92). Įdėm! Ir šiuo keliu kartu su Vytautu eidami, nepasiduodami „orajų“ nuostatai į „pagonis“ žiūrėti iš aukšto (beje, ar ne tyčia supainiojus dvi visiškai skirtingas pagonybės sąvokos reikšmes: 1) žyminčią kaimiečių prasčiokų, liaudies religiją ir 2) žyminčią bet kokią religiją, kuri nėra krikščionybė, taigi pagonys, pavyzdžiui, yra Platonas ir Plotinas), knygoje rasime labai daug įdomių įžvalgų ir reikšmingų atradimų. Ką jau kalbėti apie įvestą į apyvartą lig tol bene išvis tyrimams nesitelktą reikšmingą šaltinį – Nesvyžiaus kolegijos misijų metines ataskaitas (žr. p. 50 ir toliau).

O kai kurie knygos skyriai ištisai nuostabūs, kaip kad „Šis tas apie dievų ausis, arba garso moduliacijos lietuvių religijoje“ (p. 77–83) – apie lietuvių dievybes Prigirstytį ir Algį. Jei straipsnį būtų pasirašęs pats Greimas, nebūčiau suabejojęs. O tai reiškia, kad Vytautas čia pasireiškė kaip aukščiausio lygio senovės lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėtojas (ir minėtasis skyrius nėra išimtis). Norisi tik palinkėti šios srities ir šių savo sugebėjimų neužleisti!

Paskutinis knygos skyrius skirtas Lietuvos teisinės sąmonės raidai. „Sakytinės kultūros bendrija pažino du teisinių normų šaltinius: paprotį ir valdovo valią. Ir vieno, ir kito veikimo nebuvo galima racionaliai paaiškinti, keisti ar numatyti. Krikščioniškojoje teisės filosofijoje apmąstant žmonijos būklę, paženklintą išganymo ir nuodėmės dialektikos, nesunkiai ateita prie minties, kad pozityvioji žmonių teisė nėra užbaigtas ir natūralus dalykas, atsineštas iš mitinės proistorės; ji turi būti formuojama pagal dieviškojo teisingumo provaizdį taip, kad tarnautų aukštesniam įstatymui, vedančiam visuomenėje gyvenantį žmogų į galutinį jo tikslą“ (p. 210). Šiaip jau įstatymai, greta kur kas gausesnių kitokios paskirties tekstų – religinių giesmių, šlovinamosios poezijos, dvasinių mokymų, technologinių žinių, mokslo užuomazgų ir t. t., – sakytinėse kultūrose irgi saugoti atmintyje. Kalbant apie baltų tautas, čia reikia turėti omeny Simono Grunau (1529) žinią apie VI a. pradžios Videvučio ir Brutenio prūsų teisyną, išreiškiantį „dievų valią“ (BRMŠ II, 54, 92), taigi paremtą apreiškimu. Abejotinai tad skamba Vytauto Ališausko teiginys: „Apreikštojo įstatymo ir juo sekančių raštytinių įstatymų buvimas brėžė dar vieną skirtį tarp teje pačioje Europoje koegzistuojančio pagoniškos „barbarybės“ ir krikščioniškos civilizacijos pasaulio“ (p. 211). Tik čia, regis (tą rodytų ir kabutėmis apimta „barbarybė“), išsakomas ne paties autoriaus įsitikinimas, o tiesiog persakoma ta pati vyravusi (ir tarp „istorikų“ tebevyraujanti) nuostata. Iš pat karto užčiuopus Vytauto distanciją jos atžvilgiu, skaitytojui knygoje prasivertų ištisas gaivios erdvės matmuo.

Šiaip ar taip, to paties skyriaus pabaigoje Vytautas Ališauskas aiškiai parodo, kad viena iš Abiejų Tautų Respublikos žlugimo priežasčių buvo kaip tik pernelyg didelis pasitikėjimas rašto raide: „Respublikos politikų klaida esanti ta, kad jiems labiausia rūpi viskam surašyti kuo daugiau įstatymų“ (p. 222). Į tai jų dėmesį savo laišku bandžiusio atkreipti anglų lordo Edmundo Burke'o žodžiais, paciutoatais Vytauto, „ne viena plunksna jus padarys laisvus, laimingus ir orius, bet Ginklas“ (p. 223). Vytautui beliko pridurti: „Iš toli atėjęs perspėjimas liko perskaitytas ir tuoj pat pamirštas. Vėlesni įvykiai atskleidė raštytinio žodžio, neparemto autoriaus veiksmu, bejėgystę“ (p. 223).

Tai ir atsakymas į pagrindinį, per visą knygą virpantį klausimą – apie senosios sakytinės ir krikščioniškosios rašytinės kultūrų susidūrimą Lietuvoje. Galbūt kitomis aplinkybėmis Lietuva būtų raštą įsisavinusi daug sklandžiau, tačiau istorija neteisiama. Iš jos nebent būtų laikas pasimokyti. Viena aišku: prieš šį skaudų susidūrimą ir jo metu anglų lordams mūsų protėvių tikrai nereikėjo mokyti laisvės ir orumo. Ir jau mažų mažiausiai dėl to jie verti didžiausios pagarbos. Nekalbant apie prarastus – o gal tik labai gerai užmirštus? – dvasinius lobius, *si quid habent veri vatum praesagia**.

DAINIUS RAZAUSKAS

* Pokštas: „...jeigu teisybės yra kiek dainių spėjimuos“ (Antano Dambrausko vertimas). Tūlesniam skaitytojui priminsiu, kad tai Ovidijaus „Metamorfozių“ paskutinė eilutė.